

УДК 81'271.1:316.72

ФУНКЦІЇ СПІЛКУВАННЯ УЧАСНИКІВ КОМУНІКАТИВНОГО ПРОЦЕСУ

Цимбалиста О. А.

У статті розглянуто функції та види спілкування у комунікативному процесі. Проаналізовано взаємозв'язок учасників комунікативного простору; встановлено вплив на учасників спілкування через вербальні та невербальні засоби спілкування.

Ключові слова: спілкування, учасник, комунікативний процес, інформація, суспільство.

В статье рассмотрены функции и виды общения в коммуникативном процессе. Проанализирована взаимосвязь участников коммуникативного пространства; установлено влияние на участников общения через вербальные и невербальные средства общения.

Ключевые слова: общение, участник, коммуникативный процесс, информация, общество.

In this article the functions and types of communication in a communicative process are considered. The participants' intercommunication of communicative area is analysed; the influence on the participants of communication through the verbal and nonverbal measures of communication is determined.

Key words: communication, participant, communicative process, information, society.

У комунікативному просторі величина, форма та тип і вид інформації завжди суб'єктивно сприймаються й мають різний ступінь суб'єктивної *актуальності*, тобто кожний учасник комунікативного процесу на основі своїх комунікативних знань і вмінь, розуміння ситуації спілкування інтерпретує повідомлення комунікатора, вступає в діалог.

Мета статті – встановити функції спілкування учасників комунікативного процесу. Відповідно до поставленої мети в статті буде зосереджено увагу на розв'язанні таких завдань:

- дати характеристику спілкуванню;
- провести дослідження видів та функцій спілкування.

У сучасній лінгвістиці комунікацію розглядають як спілкування, обмін думками, даними, ідеями тощо, тобто як специфічну форму взаємодії людей у процесі їхньої пізнавально-трудової діяльності [2, с. 28].

Є ще термін "спілкування", близький до терміна "комунікація", проте не тотожний йому. Доцільно розрізнити ці два терміни в такий спосіб: під *комунікацією* будемо розуміти зміст техніко-інформаційного аспекту спілкування, тоді як під *спілкуванням* – соціально-психологічний аспект комунікації.

Спілкування – сукупність зв'язків і взаємодій людей, суспільств, суб'єктів (класів, груп, особистостей) у яких відбувається обмін інформацією, досвідом, умінням, навичками та результатами діяльності [2, с. 27].

Відомий спеціаліст, що вивчав особливості спілкування між людьми, Л. С. Виготський писав: "Спілкування, не опосередковане мовою чи якоюсь іншою системою знаків або засобів, як воно спостерігається серед тварин, робить можливим спілкування лише найбільш примітивного типу та в найбільш обмежених розмірах" [3, с. 15]. Щоб передати якимсь переживанням чи змістом свідомості іншій людині, немає іншого шляху, окрім віднесення цього змісту до певного класу, до певної групи явищ, а це потребує узагальнення. Таким чином, вищі, властиві людині форми психологічного спілкування можливі лише завдяки тому, що людина за допомогою мислення узагальнено відображає дійсність [там само, с. 15].

Спілкування між людьми відбувається в декількох основних видах. Залежно від засобу передачі інформації розрізняють два види спілкування:

- 1) мовне – слова, звуки, букви;
- 2) немовне – міміка, жести.

Залежно від характеру і змісту інформації, що повідомляється, виділяють такі види спілкування:

- 1) службове (ділове);
- 2) повсякденне (побутове);
- 3) персуазивне;
- 4) ритуальне;
- 5) міжкультурне [10, с. 374-376].

Якщо ми розглянемо сучасну картину генезису людського суспільства, ми не зможемо не помітити того факту, що сьогодні інформація стала чи не найважливішим чинником його існування. Спілкування в сучасному інформаційно насиченому суспільстві виконує такі функції: контактну, інформаційну, спонукальну, координаційну, пізнавальну емотивну, налагодження стосунків, впливову. У процесі спілкування ці функції тісно взаємодіють може також переважати якась одна або декілька [2, с. 28 - 29].

Складний процес обміну інформацією, налагодження взаєморозуміння між учасниками комунікації і досягнення діалогу та результату спілкування передбачає наявність певного комунікативного простору, тобто соціально-психологічного середовища, де можливе побудування адекватної комунікативної моделі. Йдеться про таку психологічну парадигму, в якій можна було б реалізувати формувально-розвивальну, змістово-смыслову, уточнювальну-результативну функції комунікації. Це можливо завдяки врахуванню в загальній психологічній парадигмі відповідних парадигм інформування (впливу), взаємоінформування (налагодження механізму зворотного зв'язку, створення загального інформаційного поля), діалогу (взаєморозуміння). У цій моделі має послідовно втілюватися розуміння комунікатора й реципієнта як реальних учасників комунікативного процесу, унікальних індивідуальностей, суб'єктів інформації з відповідним комунікативним потенціалом [7;8;11].

Комунікаційний прорив кінця 80-х – поч. 90-х років створив нову інформаційну ситуацію: її буквально захлеснули нові засоби повідомлення, включаючи факси і стільникові телефони, багатоканальні передавачі, супутникове телебачення, персональні комп'ютери й Інтернет. Енциклопедії, словники, географічні атласи, персоналії, бібліотечні покажчики, нормативні й юридичні документи, статистичні показники і таблиці, схеми, малюнки, ілюстрації і т.д. містять фактологічну інформацію про об'єктивне становище справ, і тому вони все більше цінуються людьми. Наукова довідкова література поступово витісняє фантастичну, казкову, пригодницьку, розважальну і т.д. літературу.

Інформація може об'єктивно передавати факти, навіть якщо вона носить афектний оцінний характер. Але іноді, якщо перевірити ще раз такого роду відомості, вони можуть виявитися помилковими або в усякому разі непідтвердженими. Проте упередженість необхідна в багатьох сферах життя. І формою вона більш варіативна, ніж ми звикли думати.

Як відомо, соціальна інформація може поширюватися в різній знаково-символьній формі. Особливий інтерес представляють ті знаки й символи, які виражають мова і мовлення.

На суб'єктів спілкування комунікативний простір впливає не лише безпосередньо, загальною інформацією, але й через засоби комунікації – **вербальні чи невербальні** – встановлені в конкретному соціально-психологічному середовищі правила спілкування, моральні норми взаємодії, звичаї, мовленнєві ритуали тощо [4; 5; 10]. Людина на рівні спілкування намагається довести одне, а її жестово-мімічна поведінка цьому суперечить. Емоції здатні надати додаткової значимості самим звичайним словам. Вони виступають одним із каталізаторів різних типів комунікативної поведінки та мотивують пізнавальну діяльність людини [11, с. 3].

Загалом *комунікативний простір міжособистісних стосунків* – це наміри і цілі учасників комунікативного процесу; стосунків і позицій партнерів; взаємозв'язків, взаємозалежностей, взаємовпливів, взаєморозуміння; зворотного зв'язку й загального інформаційного поля; засобів повідомлення й каналів

передавання інформації; норм спілкування, мовленнєвих цінностей; загального смислу [10, с. 368].

Комунікативний простір варто розглядати в соціокультурному та етнопсихологічному контекстах, адже комунікативна культура, як було згадано вище, становить важливу сферу впливу на свідомість людини, її вчинки, помисли й бажання; знання її є одним з вирішальних чинників успішного інформаційного обміну.

Взаємозв'язок учасників комунікативного простору (А. Д. Бєлова, М. І. Жинкін, С. І. Урманов) з комунікативним процесом виражається:

– по-перше, в безпосередньому зв'язку й постійній залежності між ними, що позначається на системі кодування й декодування знаків, змісті повідомлення;

– по-друге, у цілеспрямованому впливі суб'єктів спілкування на комунікативний простір і останнього на них, який зумовлює зміни й розвиток кожного з них;

– по-третє, у виникненні суперечностей і антагонізмів між комунікативним простором і особою в разі відсутності в ньому умов для задоволення інформаційних потреб особи;

– по-четверте, у виникненні в комунікативному просторі механізмів, що сприяють або не сприяють взаєморозумінню між суб'єктами інформації [1; 6; 9].

Щодо вужчого тлумачення міжособистісної комунікації, то вона являє собою складний процес, у ході якого відбувається не лише обмін інформацією (це формальний бік справи), а те, як вона формується, відправляється, отримується, уточнюється, перероблюється, обговорюється, розвивається, тобто, що людина думає перед тим, як виголосити інформацію, як вона виражає свою думку словами, як доносить цю думку до співрозмовника, як отримує від нього інформацію про те, чи думка була правильно інтерпретована, як співрозмовник на неї реагує, як відбувається процес обговорення.

Є люди, які, немовби від природи, наділені хистом обмінюватися інформацією у процесі спілкування, формувати, уточнювати, переробляти, розвивати та обговорювати її. Вони інтуїтивно вгадують, як треба поводитися в різних ситуаціях і з різними людьми, що сказати, як донести свою думку до співрозмовника, яку інформацію зробити доступною для нього, а яку приховати. Робиться це з різною метою: щоб справити приємне враження й викликати симпатію до себе; зачаровувати присутніх своєю зовнішністю, власним голосом, манерою поведінки, своєю ерудицією, способом подавання інформації, вмінням слухати й відповідати співрозмовникові; отримати певну інформацію, необхідну для подальшої взаємодії тощо.

Вираз позитивних відчуттів відносно іншої людини допомагає встановити з нею близькі стосунки: комунікатор і реципієнт дають знати, що високо цінують один одного. Навпаки, вираз негативних відчуттів дозволяє позбутися докучливої людини, погрожувати супротивнику, примусити його відпустити і т.д. При цьому словесний текст перетинається з жестовим: нахмурені брови, стислі кулаки, агресивна жестикуляція.

У людини, як соціальної істоти, глибоко вкорінена потреба в живому спілкуванні, особливо це помітно в сучасному урбанізованому суспільстві, де головну роль стали виконувати технічні засоби спілкування, а зона особистих контактів постійно скорочується.

Дефіцит живих контактів заповнюється телефонними розмовами. Хоча телефонний зв'язок знижує ступінь емоційної залученості до розмови, але він служить одночасно найшвидшим і зручним засобом спілкування, деколи єдиним при просторовій віддаленості абонентів.

У своїх дослідженнях Г. Г. Почепцов відзначає, що чим старшою є людина, тим сильнішою його тягіння до об'єктивної інформації, і навпаки.

Отже, характеризувати спілкування лише як обмін інформацією – це означає не тільки зводити її до процесів, що відбуваються в будь-яких інформаційних системах, а й не помічати її специфіки, яка насамперед виявляється в таких особливостях:

– спілкування передбачає наявність єдиного комунікативного простору;

– учасники комунікації є активними суб'єктами взаємного інформування, тобто, спрямовуючи інформацію, один учасник спілкування передбачає

активність іншого; інший, своєю чергою, також має орієнтуватися на мотиви, цілі, установки партнера, аналізувати їх (окрім, звичайно, аналізу власних мотивів, цілей, установок);

– у процесі спілкування відбувається взаєморозуміння (непорозуміння), яке досягається наявністю зворотного зв'язку, а також значущістю інформації;

– інформація, яка пройшла з одного кінця в інший і повернулася назад, об'єднує партнерів в єдине інформаційне поле;

– характер обміну інформацією визначається тим, що за допомогою системи знаків партнери можуть вплинути один на одного; а ефективність комунікації вимірюється тим, наскільки вдалими є цей вплив;

– інформація, яка зародилася під час спілкування, набагато глибша, ніж попередня; вона може суттєво різнитися за змістом від попередньої;

– комунікативний вплив можливий лише за умови, коли людина, яка спрямовує інформацію (комунікатор), та індивід, який її приймає (реципієнт), наділені єдиною або подібною системою кодифікації і декодифікації, тобто, іншими словами, люди мають говорити однією мовою;

– комунікація психологічно можлива за умови, якщо закріплені за ними значення (це відображення найсуттєвіших та узагальнених сторін предметів і явищ) і смисли (це той суб'єктивний зміст, якого набуває слово в конкретному контексті) відомі всім учасникам комунікативного процесу;

– у ході обміну інформацією можуть виникнути комунікативні бар'єри.

Також слід зазначити, що у людському суспільстві основна смислова передача здійснюється за допомогою вербальної комунікації. Водночас невербальні елементи відіграють теж важливу роль, зокрема для передачі емоційних станів.

Література

1. Белова А.Д. Лингвистические аспекты аргументации : Лингвистика. Теория коммуникации. Английский язык / А. Д. Белова; [отв. ред. А. И. Чередниченко] – 2-е изд., перераб. и доп. – К. : КНУ им. Т. Шевченка, 2003. – 304 с.

2. Бацевич Ф.С. Основы коммуникативной лингвистики / Флорій Сергійович Бацевич. – К. : Академія, 2004. – 342 с.

3. Выготский Л.С. Мышление и речь / Лев Семенович Выготский. – 5-е изд., испр. – М. : Лабиринт, 1999. – 351 с.

4. Горелов И. Н. Невербальные компоненты коммуникации : [психолінгвістическое исследование] / Илья Наумович Горелов – 3-е изд. – М. : URSS. ЛКИ, 2007. – 104 с.

5. Дементьев В.В. Непрямая коммуникация и ее жанры / В. В. Дементьев // Институт русского языка, литературы и журналистики при филологическом факультете Саратовского гос. ун-та им. Н. Г. Чернышевского / [ред. В. Е. Гольдин]. – Саратов : Изд-во Саратовского ун-та, 2000. – 246 с.

6. Жинкин Н.И. Язык – речь – творчество : Исследования по семиотике, психолингвистике, поэтике : [избранные труды] / Николай Иванович Жинкин ; [сост., науч. ред., текстолог. примеч., биогр. очерк С.И. Гиндин]. – М. : Лабиринт, 1998. – 368 с.

7. Потапова Р.К. Речь : коммуникация, информация, кибернетика : [учеб. пособие для студ. вузов, обуч. по спец. "Автоматизированные системы обработки информации и управления", "Лингвистика"] / Родмонга Кондратьевна Потапова. – М. : Радио и связь, 1997. – 528 с.

8. Почепцов Г. Г. Теория и практика коммуникации / Григорий Георгиевич Почепцов. – М. : Центр, 1998. – 348 с.

9. Урманов С.И. Семиотика. Искусство как язык : [учеб. пос.] / С. И. Урманов // Рязанский гос. педагогический ун-т им. С. А. Есенина. – Рязань : РГПУ, 1998. – 97 с.

10. Формановская Н. И. Речевое взаимодействие : коммуникация и прагматика / Наталья Ивановна Формановская. – М. : ИКАР, 2007. – 478 с.

11. Шаховский В.И. О лингвистике эмоций / В. И. Шаховский // Язык и эмоции. – Волгоград : Перемена, 1995. – С. 3–15.